

Kitap değerlendirmesi: Sanayileşmenin Gizli Tarihi

Suat Tuysuz^{1*}

¹Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.

Ha-Joon CHANG (2012) *Sanayileşmenin Gizli Tarihi* (altıncı basım), (Çev. Emin Akçaoğlu), Efil Yayınevi, Ankara. (ISBN: 978-605-4160-44-0, 377 sayfa)

Disiplinsiz, gevşek, yenilikten bihaber ve tembel Japonlar; kalın kafalı, miskin ve disiplinsiz Almanlar...

Bugün bu nitelermeleri Japonlar ve Almanlar için söylemek birçok insana asılsız ve kulağı tırmalayan ifadeler olarak gelse de bahsi geçen milletlerin geçmişte bu türden nitelermelerle anıldıklarını örneklerle ispat eden Ha-Joon Chang'ın incelememize konu olan eseri birçok yönüyle *kalıpları yıkan* bir okumadır.

Birçok disiplinin ilgi alanına giren kalkınma, özellikle 1970'lerden bu yana dünya gündemini meşgul etmektedir. Bu gündem; birinci, ikinci, üçüncü dünya ya da gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülke gibi kategorileştirmeleri beraberinde getirmiş ve kalkınmayı başaran ülkelerin başarı hikâyeleri ile bunu başaramamış olan ülkelerin hikâyeleri çeşitli platformlarda dillendirilmiştir. Bu yoğun ve tartışmalı gündem, kalkınmayı yaratan unsurların ortaya çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Bu vesileyle kalkınma hususunun akademik ve politik çevrelerin ajandasında önemli bir yer edinmesini de sağlamaktadır. İncelenen bu eser, Uzak Doğu Asya ülkelerinin gelişiminin altında yatan dinamiklere ilişkin bir takım iddialar ortaya atarken, bu iddiasını ana akım kalkınma iktisadının aksini gösteren kanıtlarla da desteklemektedir. Bunu yaparken bir taraftan ABD ve İngiltere gibi bugün itibariyle tamamen serbest piyasa ekonomisini benimsemiş, kalkınmayı pür serbest piyasada gören ve bunu geliştirmekte olan ülkelere çeşitli araçlarla adeta "dayatan" ülkelerin gelişme öykülerini ele almakta, diğer taraftan ise bütünüyle serbest piyasa politikasını benimsememiş ancak gelişmiş olan Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülke örnekleri üzerinden karşılaştırmalar yapmaktadır.

Kitabın genel hatlarıyla üç bölümden oluştuğu söylenebilir. İlkinde bugün itibariyle serbest piyasa ekonomisini kabul eden ve bunu diğer ülkelere "dikte eden", dünya ekonomisini yönlendiren ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin başlangıç koşullarında uyguladıkları politikalarla bugün ulaştıkları gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki kurulmuş; ikincisinde gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmış ve bugün bile tam olarak serbest piyasa ekonomisini uygulamayan ülkelerin bugünkü kalkınmışlık

*İletişim yazarı: S. Tuysuz, e-posta: suattuysuz@gmail.com

Geliş Tarihi: 09.01.2017

Basıma Uygun Tarihi: 31.01.2017

düzeyleriyle uyguladıkları politikalar arasındaki ilişkiye odaklanılmış; üçüncüsünde ise özellikle geri kalmış ülkelere cesaret verebilecek bir bakış açısıyla kaleme alınan kültürel determinizme yönelik eleştiriler dile getirilmiştir. Eser, okuyucuyu sanayileşmenin tarihsel ölçekteki gizemini çözen bir yolculuğa çıkarmakla birlikte, kalkınmanın gizemini çözmeye yardımcı olacak bir perspektifi de zihinlere yerleştirmektedir.

Yazar, gelişmiş ülkelerin zenginliklerini nasıl kazandıklarını ve geliştirmekte olan ülkelerin hangi süreçlerle gelişebileceğine ilişkin bilgi verirken geçmişteki örnekleri kendi argümanlarını destekleyecek şekilde kullanmıştır. Bu anlamda eser, neoklasik iktisadi bakış açısını eleştiren ve olayları olabildiğince deterministik ya da indirgemeci bakış açısından uzaklaştırarak sunma arzusunun yoğun bir şekilde hissedildiği bir anlayışla kaleme alınmıştır. Bu yönleriyle, Boratav (2013:127-8)'ın Schumpeter'i referans göstererek söylediği kapitalizmin özünü tahrip eden olarak tanımlanan *Keynesyen politikaları* savunan; Polanyi'yi referans göstererek söylediği ve uygarlığın temellerini tahrip eden olarak tanımlanan *piyasa teslimiyetçiliğine* karşı duruşun yoğun bir şekilde hissedildiği bir eserdir.

Eserde, gelişmiş ülkelerin izlediği politikalar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmakta, geliştirmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerin bugün verdiği tavsiyeler ele alınmakta ve aynı zamanda geliştirmekte olan ülkelere yapılan tavsiye reçetelerin gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecindeki yeri yani, gelişmiş ülkelerin varsılığının ardında geliştirmekte olan ülkelere dayatılan reçetelerin uygulanıp uygulanmama durumu sorgulanmakta ve günümüzün gelişmiş ülkelerinin sahip olduğu varsılığın kaynağı eleştirel bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. Refah ve varsılığın kaynağını farklı bir perspektiften okuma imkanı sunan yazar, başta çeşitli disiplinlerden akademik çevreler olmak üzere, politika yapımcılar ve kalkınma konularına ilgi duyanlara da olayları farklı perspektiflerden okuma fırsatı sunabilecek fikirler sunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen hususlar eserde geçen ifadelerle somutlaştırıldığında ortaya çıkan manzara gerçekten de kalkınma konusundaki ana akım yaklaşımın tekrar düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna ilişkin birkaç husus şöyle sıralanabilir;

Örneğin ilk küreselleşme dalgasının mimarı olarak ifade edilen İngiltere'nin 1932'de gümrük tarifelerini yeniden yürürlüğe koyduğu; İngiltere, ABD, Almanya gibi bugünün gelişmiş ülkelerinin başlangıç koşullarında dünyanın en korumacı ülkeleri oldukları; geliştirmekte olan ülkelerin neoliberal politikaları uygulamaya başladıktan sonraki büyüme hızlarının söz konusu politikaları uygulamadan önceki hızlarının ancak yarısına eriştikleri; neoliberal iddiayı ispatlayan istisnai bir örnek olarak bahsedilen Hong Kong'un da hiçbir zaman bağımsız bir ülke olmadığı; "modern Amerika'yı yapan adam" olarak adlandırılan Hamilton'un bebek endüstriler teziyle devlet korumasının belli bir süre devam ettirilmesi gerektiği şeklindeki görüşü, neoklasik anlayışa dayalı kalkınma reçetesinin aslında gelişmiş ülkeler tarafından da kullanılmadığını gösteren örnekler olarak sunulmaktadır. Eğer gerçekten de kalkınmayı sağlayan şey neoklasiklerin yaptığı gibi "laissez faire-bırakınız geçsinler" felsefesi ise Hamilton'un Amerika'nın inşasındaki önemli rolü ve ona atfen yapılan "modern Amerika'yı inşa eden adam" nitelemesi hangi bağlamda değerlendirilecekti? Bu niteleme aslında kalkınmayı ve refahı sağlayan şeyin ne olduğuna ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Peki gelişmiş ülkelerin kendi ekonomilerini kurduktan sonra geliştirmekte olan dünyayı serbest piyasa politikasını benimsemeye kanalize etmeleri ve liberal politikaları olumlayan uygulamaları *dayatmaları* ne ile ilişkilidir? Yazar, bu eseriyle kafalarda oldukça fazla soru işareti oluşmasını sağladığı gibi, kimi sorulara cevap olabilecek ipuçları da sunuyor. Bu bağlamda geliştirmekte olan ülkelere küreselleşme adı altında

dayatılan ve kurtarıcı olarak sunulan “serbest piyasa fetişizmi”nin gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet eden emperyalizmin yeni versiyonu olduğuna olan inancını naif göndermelerle işlemektedir.

Keynesyen müdahaleci ve korumacı iktisat ve sanayileşme politikasının savunuculuğunu yapan yazar, bu pozisyonundan hareketle savunduğu fikirleri kanıtlamak için ekonomik anlamda başarılı olan ancak tamamıyla serbest piyasa politikasını uygulamayan ülkeler üzerinden de değerlendirmeler yaparak fikirlerini ispat etmeye çalışmıştır. Singapur ve Güney Kore’deki KİT’lerin ulusal gelir içindeki payının Arjantin ve Filipinler’deki ulusal gelir payındaki oranlarından katbekat fazla olmasına rağmen, yaygın bir şekilde Kore ve Singapur’daki kalkınmanın başarısı özel sektör güdümündeki başarı hikâyeleri olarak ön plana çıkarılarak alkışlanırken, Arjantin ve Filipinler’deki başarısızlıkların devletin aşırı büyümesiyle ilişkilendirilmesi soru işaretlerinin çoğalmasını sağlamaktadır. Yazar örneklerini sadece Doğu Asya ile sınırlandırmamakta; Avusturya, Finlandiya, Fransa, Norveç ve İtalya gibi pek çok Avrupa ekonomisinin başarısının da -en azından 1980’lere kadar çok geniş bir şekilde- KİT’ler sayesinde elde edildiği vurgulanmaktadır. Dünyanın en iyi havayolu şirketleri arasında gösterilen Singapur Havayolları’nın devlet mülkiyetinde olması neoklasik iktisadın argümanlarını çürüten örnekler olarak gösterilmektedir. Ya da devlet mülkiyetinde olup başarısız olduğu için satılması planlanan işletmelerin özel sektörün ilgisini çekebilmesi için devlet tarafından yeniden yapılandırılarak kârlı bir kuruluş haline getirilerek satılması, devlet mülkiyetinde de performansın iyileştirilebildiğini göstermesi açısından önemli örneklerdir ki bu da neoklasiklerin tezini tamamen çürüten bir başka örnek olarak sunulmaktadır.

Yazar tarafından işlenen bir başka husus kültürel determinizme yönelik olarak getirilen eleştiriler temelinde şekillenmektedir. Bu anlamda da başta da belirtildiği gibi bilinenin aksine argümanlar ileri sürülmekte ve bu argümanlar çeşitli örneklerle kanıtlanmaktadır. Bunun en tipik örneği; günümüzde Uzakdoğu Asya’nın başarısında önemli faktörlerden birisi olarak sunulan *konfüçyan ahlakın*, sanayileşmeden önce geri kalmışlığın sebebi olarak suçlanmasıydı. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç yazarın da ifade ettiği üzere insan davranışlarının kültür tarafından belirlenmediği, başarı ya da başarısızlığın altında yatan şeyin kültür olamayacağı, kültürlerinden dolayı toplumların geri kalmışlığa hapsedilemeyeceği ve değişmez gibi görünen birçok kültürel alışkanlığın ekonomik koşullara bağlı olarak değiştirilebileceğidir. Kültürel determinizme dayalı kalkınma anlayışına getirilen eleştirilerin örneklere dayandırılması yazarın inandırıcılığını artırmakta ve eserin özgünlüğüne katkı sağlamaktadır. Verilen örnekler, kültür ve ekonomik kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisinin kültürün ekonomik kalkınmayı etkilemesi şeklinde değil, ekonomik kalkınmanın kültürü etkilediği şeklindedir. Bu yönüyle, kültüre bağlı geri kalmışlık çürütülmekle kalmayıp, bu gerekçelerle geri kalmışlığa adeta hapsedilen ülkelerin sıkıştıkları tuzaktan kurtulmalarını sağlayabilecek ve onlara cesaret verebilecek bir yol da çizilmektedir.

Birçok örnek ve tecrübeye dayandırılarak bugün zengin olan ülkelerin serbest piyasa politikasıyla zengin olmadıklarını kanıtlarıyla birlikte ortaya koyan bu eser, ana akım söylemleri alaşağı etmekte, neoklasik anlayışa karşı bir duruş geliştirmekte, bunu da teorik ve olgusal olarak anlatmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle okuyucularına farklı bir pencere açmakta, bu da kitabın güçlü bir yönü olarak dikkatleri çekmektedir.

Bu eserin eleştirdiği ve desteklediği görüşler terimsel ve kavramsal ifadelerle somutlaştırılacak olursa, eleştirilen hususlar; neoliberal anlayış ve laissez faire-serbest piyasa politikası, kültürel determinizm; desteklenen görüşler ise; bebek endüstriler, belli bir aşamaya getirilene kadar devlet koruması, gelişmekte olan ülkelerin sübvansiyonlar kullanması gerektiği ve milletlerin kaderinin kültüre hapsedilemeyeceği şeklinde özetlenebilir.

Eserin başlığının içerikle tam bir uyum içinde olmaması bir eleştiri konusu yapılabilir. Nitekim sanayileşme üzerinden ülkelerin kalkınmışlıkları ele alınmasına rağmen yani kalkınmanın gizli tarihi sunulmasına rağmen başlık olarak “kalkınma” yerine “sanayileşme” ifadesinin kullanılması zaman zaman kafalarda soru işaretlerinin oluşmasına neden olabiliyor. Oysa kalkınmaya ilişkin olarak çalışan bilimcilerin yaygın bir biçimde kabul ettiği üzere kalkınma ile sanayileşme birbirinden ayrı değerlendirilebilecek kavramsallaştırmalardır. Ayrıca kalkınma ve sanayileşme ilişkisinden bahsedilen eserde sanayinin niteliğine ilişkin bilgi olmaması da eleştiri konusu olabilecek bir başka husus olarak belirlemektedir. Gerçekten de sanayileşme çok geniş bir çerçeveden olayı ele almakla beraber, sanayinin niteliği ve bu ilişkin olarak yaratılan katma değer bugün kalkınmayı sağlayan en önemli husus olarak göze çarpmaktadır. Kalkınmayı işleyen eserin bu hususu göz ardı etmesi de bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca yazarın, kalkınmanın keynesyen korumacı politikalara dayalı olarak gerçekleşebileceğine ilişkin yaptığı güçlü vurgu, kalkınmayı sağlayan diğer hususların etkisini görmezden gelmesine neden olmuştur. Etkisi görmezden gelinen en önemli husus, kalkınmayı sağlayan kurumsal ortamdır. Kurumsal ortam şartları daha çok serbest piyasacı liberaller tarafından savunulduğundan, bu hususun göz ardı edilmesi yazarın teorik pozisyonuyla ilişkilendirildiğinde, liberallerin savunduğu politikanın propagandasını yapmamak adına mantıklı karşılanabilir.

Heterodoks iktisat perspektifiyle yazılmış olan bu eser, akademik ve politik çevrelerin ana akım kalkınma yaklaşımını sorgulamalarına imkân vermekte ve söz konusu çevrelere eleştirel perspektif kazandırabilecek bir niteliktedir. Ana akım iktisadi bakış açısına getirdiği eleştiriler ve ona karşı mesafeli duruşuyla, özelde ekonomik coğrafya ve kalkınma iktisadı alanlarına genelde ise sosyal bilimcilere olayları farklı perspektiflerden değerlendirme imkânı sunabilecek bir yapıya sahiptir. Özellikle de ekonomik coğrafyacıların yapacakları çalışmalara heterodoks anlayıştan beslenen arka planı sunması açısından teorik bir zenginlik katabilecek yapıdadır. Savunulan ve eleştirilen fikirlerin örneklerle destekleyen ve okuyucuya rafine bilgiler sunan yazar, 2008’de yaşanan dünya ekonomik krizinden sonra korumacı politikaların yeniden gündeme geldiği bir dönemde değerlendirmeye alınmayı fazlasıyla hak ettiği gibi kayda değer bir eser olarak da okuyucusunu beklemektedir.

Referanslar

Boratav, K. (2013) “Anti-emperyalist mücadeleler ve ulus devlet”, İçinde *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, 3. basım, Yordam Kitap, İstanbul, 127-137.